

legterjedelmesebb szövege a gyűjteménynek, valóságos mese, melyben a Szűz Mária a jóságos tündér szerepét tölti be, a oseekmény pedig magában hordozza a mesei szerkezet minden sajátosságát.

Az eredetmagyarázó mondák fontos kérdésekre adott feleleteknek tekinthetők: miért vannak szegények és gazdagok, hogyan szaporodtak el az emberek, miért van betegség, mióta vannak hegyek, hogyan keletkeztek a fehér és fekete felhők, a Tisza eredete stb.

A *Parasztbibliában* szebbnél szebb történeteket olvashatunk a zsoltár-énekklő Dávidról, a bölcs Salamon királyról, a türelmes Jóbról, a prófétákról, Jézus születéséről, majd a Heródes előli menekülésről, Máriáról, az Égi Anyáról, az Úr földi csodatételeiről . . .

Az utószóban a két gyűjtő rövid, szemléletes történeti áttekintését adja a vallásos szövegek, kiadványok megjelenésének, melyek hatással voltak a népi vallásos tudat formálódására. A szövegek mögött határozottan körvonalazható a falu zárt közösségének szigorú értékrendje: a bűnös meglakol, a becsületesség, jólelkűség, igazmondás, engedelmeség pedig isteni akaratra elnyeri jutalmát.

Lammel Annamária és Nagy Ilona *Parasztbiblia* című könyve a nép bibliatudásán és bibliaélményén át a magyar nép gondolkodás- és szemléletmódját, erkölcsi rendjét mutatja be.

SÁRVARI V. Zsuzsa

„HOGY A SZÓ NE HAMISAN CSENGJEN”

Nyelvészet és tömegkommunikáció I—II. Szerkesztette Grétsy László. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1985

A *Membrán könyvek* sorozatban napvilágot látott tanulmánygyűjtemény két tudományterületet fog össze: a nyelvészetet és a tömegkommunikációt.

Előszörre mintha csak annyiból állana ez az interdiszciplinaritás, hogy nyelvészek vizsgálnak tömegkommunikációs anyagot. Vagyis, mintha csak mint *módszer* volna jelen az egyik tudományág, a nyelvészet, és mint a kutatások *tárgya* a másik, a tömegkommunikáció. Ezt a kézenfekvő, de téves feltételezést látszik erősíteni az is, hogy a kötet szerzőinek többsége, s maga a szerkesztő is nyelvész, a vizsgált anyag pedig, amely megfigyeléseikhez alapul szolgált: „rádió- és tévémsorokhoz, illetve sajtóközleményekhez” kötődik.

Csak hogy: a vizsgált anyag *nyelvi* anyag, a szakemberek pedig, akik elemezték és írnak róla, mint tanulmányaikból kitetszik (legyen szó nyelvészről, szociológusról vagy pszichológusról), éppoly otthonosan mo-

zognak a kommunikációelmélet és -kutatás területén, mint a maguk elsődleges, tudományos közegében. A kötet tudományközisége is ebből adódóan sokkal összetettebb sajtóság, semhogy a koncepció és a felmutatott eredmények csorbítása vagy figyelmen kívül hagyása nélkül tárgy és módszer viszonylatára lehetne egyszerűsíteni.

A szerzők különböző megközelítésből, de egységesen, azzal a céllal végezték vizsgálataikat, hogy „közelítsék egymáshoz az eddig többé-kevésbé párhuzamosan futó, de csak ritkán találkozó, s így egymás eredményeire is csak kevésbé építő nyelvészeti, ill. pszichológiai, szociológiai aspektusú kutatásokat”, mert „új összefüggések meglátásához gyakran nélkülözhetetlen ugyanannak a dolognak többszemponútú elemzése, több tudomány eddigi eredményeivel való szembeállítás” — tudatosan vállalva az ebből adódó esetleges „elvi tisztázatlanság”, „szerkesztésbeli bizonytalanság” vádját, eshetőségét is.

A gazdag tartalmú anyagból egyetlen példát, vezérgondolatot kiemelni ennek az általánosan megfogalmazott irányelvnek a bemutatására nem egyszerű, viszont elkerülhetetlen, ha láttatni kívánjuk (legalább jelzésszerűen), hogy hogyan érvényesül a tudományköziségből adódó komplex gondolkodásmód, és a gondolati síkon való „összetalálkozás” a kötet egészének vonatkozásában.

Az egyik ilyen vezérgondolat, amely a tanulmányszövegeket áthatja, a tömegtájékoztatás *hatékonyságára* vonatkozik. Az egyes tanulmányok végén összegező zárófejezetek szinte valamennyijében visszatér az a tétel, hogy a közvetített, ill. átadandó gondolat eredményes célba jutásában alapvetően fontos szerepet játszik az üzenet *megfelelő* nyelvi megformáltsága. A kérdés ezek után az, hogy mikor lehet egy üzenet nyelvi megformáltságát megfelelőnek tartani.

Buda Béla többek között a „szerkesztettség”-nek nevezett és lényegében a nyelvi uniformizálódás irányába ható sajtóságban látja kifejezésre jutni a tömegkommunikáció „ún. társadalmi hangerősítő” szerepét. Őt a tömegkommunikáció hatékonysága kevésbé foglalkoztatja, fontosabb vizsgálati szempontnak tekinti a *társadalom* hatékonyságát a tömegtájékoztatási eszközökön keresztül.

Heltainé Nagy Erzsébet tanulmánya, amellet, hogy központi témáját tekintve a befogadóval, a tömegtájékoztatás „fogyasztójával” foglalkozik, szervesen építve be gondolatmenetébe a témához kapcsolódó szakirodalmi előzményeket, tudománytörténeti vonatkozásban is igen értekes gondolatokat tartalmaz. Valószínűleg a tanulmány olvasói közül sokakat érnek meglepetésként az olyan adatok, idézetek, elemzések, amelyek alapján pl. a beszédakus-elmélet „egyik, talán legkorábbi képviselőjeként” a szerző magyar tudós, a „pszichológiával is foglalkozó, nyelvészetiileg is művelt pedagógus, Karácsony Sándor” nevét említi. Ami a tömegkommunikáció hatékonyságát illeti: a befogadó iskolázottsága és „hírfogyasztásának” hatékonysága közötti összefüggésekre irá-

nyítja rá a figyelmet: „elsősorban az eltérő fokú iskolázottságból adódó különbségek”-ben jelölve meg — a befogadó felől nézve — a „tájékozottságban mutatkozó eltérések” legfőbb okát.

Huszár Ágnes mondattani vizsgálatnak vetette alá azt a nyelvi anyagot, amely egységes alapjául szolgált a kötetben közölt és a rádiós-tévé nyelvhasználattal foglalkozó összes többi elemzésnek is. A rádiós-tévé információk hatékonysága — mint megállapítja — alacsonynak tekinthető. Ennek okát abban látja, hogy a hírtartalom nem alkalmazkodik kellőképpen az előszóbeli közlés-felfogás-megértés követelményeihez: „A szerkezetek mélységét növelő, többszörös birtokos és túlzásfolt ige-neves szerkezetek, az állítmány helytelen szórendi helye stb. mind a megértést nehezíti; és „ha a hallgató nem tudja áttekinteni a mondat szerkezetét, azt, hogy miről és mit közöl, akkor hogyan jegyezhetné meg a benne átadott információt? Az ilyen szövegekhez nem szokott hallgató elcsügged, kikapcsol, feladja. De ugyanez a hallgató, ha ezt az információt egyszerű szavakkal, beszélt nyelvi szerkezetekbe öltöztetve hallja (...), rögtön megérti, és megjegyzi.” Ez a tanulmány a kommunikációkutatás iránt érdeklődő olvasók mellett a nyelvészek érdeklődésére is fokozottan számot tarthat, mivel tételesen dolgozza fel a beszélt nyelv (nemcsak) tömegkommunikációs változatának több mondattani jelenségét (a kötőszók hiánya, halmozása; beérdeklődés; ismétlés stb.), kevésbé feltárt területeit járva be ezáltal a nyelvtudomány-nak.

Kemény Gábor stílusvizsgálatra, a sajtónyelv nyelvi képeinek, toposzainak elemzésére, osztályozására vállalkozott. Buda Bélának a tömeg-tájékoztató nyelvi közeg *uniformizáltságával*, Heltainé Nagy Erzsébetnek és Huszár Ágnesnek az *érthetőség* követelményét hangoztató megállapításaival rímél a stílusvizsgálatok eredményeinek összegezése: „... a feltett kérdésre (milyenfajta képek tipikusak a TK [= tömegkommunikációs] nyelvben fókusként?) ezt felelhetjük: ezen a téren is főként hozott anyagból dolgozik a sajtónyelv, azaz szívesebben alapoz köznyelvi képre, toposzra, közismert motívumra, utalásra stb., mint eredeti képre. Ezt mint a műfaj sajátosságát kell tudomásul vennünk, s nem marasztalhatjuk el miatta az egész nyelvi réteget. Az eredetiség, az egyéni lelemény, a képalkotás merészsége, újszerűsége maradjon is meg a szépirodalom — azon belül is elsősorban a líra — kiváltságának. Ami ott természetes, sőt alapkövetelmény, az a TT-ben [= tömeg-tájékoztatóban] talán zavaró is lenne, nehezítené a megértést.” Megszoktuk, hogy a nyelvi képek eleve akkor jók, ha eredetiek. (Azért van ez így, mert általában a költői nyelvvel kapcsolatban találkozunk velük.) Bizonyos stilisztikai előítéletektől is segít tehát megszabadulni Kemény Gábor tanulmánya, amikor másfajta, a megszokottól eltérő közegben (ezúttal a sajtónyelvben) vizsgálva meg a stílusalakzatok bizonyos fajtáit, elősegíti annak a tudatosítását, hogy a stílus sem ön-

magában jó vagy rossz, helyes vagy helytelen, hanem a nyelvi közeg tartalmi és kommunikációs vonatkozásainak függvényeként.

Ugyancsak a helyes—helytelen, jó—rossz relációk viszonylagosságára ejti gondolkodóba az olvasót, amikor Wacha Imrének a miniatúrákra jellemző művességgel megszerkesztett és kidolgozott, tematikailag, szerkeszetileg átfogó, körültekintő elemzésével találkozunk. Ez a tanulmány, amely a kiadvány egész első kötetét betölti, a magyar beszéd, azon belül is a *beszédstílus* kutatásterületének alapvető, ezentúl megkerülhetetlen dokumentuma. Szinte lehetetlennek tetsző feladatra vállalkozott a szerző, amikor a beszélt nyelv egyik legillékonyabb, legnehezebben vizsgálható, mégis a megértés, a helyes értelmezés szempontjából oly igen fontos jelenségegyüttesét, a beszéd *hangzását* (a hanglejtést, a ritmust, a hangsúlyt stb.) állította vizsgálatai középpontjába, mégpedig a „beszédszituáció, a szövegalkotás, szövegtípus és a szöveggel való szándék” vonatkozásában, rádiós-tévé anyagon. Szinte hihetetlenül részletező, cizellált elemzéseinek valóságos árnyalatait az írott szöveg alapján, a szövevényes mellékjelzések, kottaátírások és a rendkívül kifejező előadásmód mellett is sokszor csak sejteni képes az olvasó, még ha vannak is valamelyes hallgatói-nézői előtapasztalatai az éppen vizsgált (tehát a magyarországi) tömegtájékoztatási nyelvi közeget illetően. (Bizonyos jellegzetes beszédakusztikai jelenségek ui. olykor ismert rádiós-tévé személyiségekhez vannak kötve. Példái között azonban — és ez számunkra külön érdekesség — az újvidéki Rádióiskola egyik adását is érinti. A közlés hatékonyságával kapcsolatos álláspontját a szerző a legtömörebben a címben jelzi, amikor a szituáció, a szöveg és a hangzás együtteseként határozza meg a beszédet, hangsúlyozva ezzel is a „nyelvi és tartalmi és kommunikációs” szempontok, vonatkozások összefonódottságát, amelyek csak egymást kiegészítve, egymással összhangban hathatnak a kívánt irányban.

A *Nyelvészet és tömegkommunikáció* című kötetnek legközvetlenebbül a rádió és a televízió munkatársgárdája veheti hasznát. Nemcsak azok, akik mikrofonközelségben végzik munkájukat (riporterek, bemondók, műsorvezetők), hanem mindenki, aki bármilyen formában részt vesz az elhangzó szöveg kialakításában, megformálásában (szövegíró, fordító, lektor stb.). S mindaddig, míg nem jelenik meg a kiejtés (készülő) kézikönyve, a helyes beszéd iránt érdeklődőknek is segítségére lehet ez a kiadvány. Tanulmányaival, meg azért is, mert gazdag szakirodalmi és forrásjegyzék található benne.

CSEH Márta